

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงานพระศพ

หม่อมเจ้าสมรบำรุง อาภากร

ครบปัญญาสมวาร

เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หม่อมเจ้าสมรบำรุง อากาศ

สารบัญ

ตำนานกฎหมายเมืองไทย	หน้า ๑
วิธีตั้งกฎหมาย	” ๕
คักราชที่ใช้ในกฎหมาย	” ๗
กฎหมายกรุงเก่า	” ๑๐
วิธีจัดทำกฎหมายกรุงเก่า	” ๑๗
คาถาธรรมคำสวดมนต์	” ๒๐
คาถาพระธรรมคำสวดไทย	” ๒๓
คาถาแต่งมรดกคดีวิวาท ๒๙ ประการ	” ๒๔

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้ตั้ง “พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ” ขึ้น จะหมายความว่าอะไร เข้าใจยากอยู่ แต่ไม่ใช่ พงศกฏหมายชนในครั้งนั้น นั่นแน่แน่ เพราะกฎหมาย เป็นของคู่กับประชาชน ประชุมชนมีมาแต่เมื่อใด กฎหมาย ก็ต้องมีมาแต่เมื่อนั้น เมื่อมนุษย์ยังไม่รู้จักหนังสือ การรักษากฎหมายก็ใช้ทองให้ชนปากเจโนใจ เอาไปบ่าว ร้องแถมมีเจ้าพนักงานจำไว้บอกเล่าสืบต่อกันมา เมื่อ รู้จักหนังสือก็ใช้จดกฎหมายลงเป็นตัวหนังสือ แล้วคัดลอกบอกหมายส่งกันไปให้บ่าวร้อง และเขียนลงในสิ่งใดๆ มีใบลานหรือกระดาษเป็นต้น เก็บรักษากฎหมายไว้ ประเพณืเป็นดงนี้มาทุกประเทศ.

ในสยามประเทศนี้ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๘๒๖ ยังไม่มีหนังสือไทย ใช้กันแต่หนังสือคฤณกั ซึ่งพวกพราหมณ์

พามาแต่อินเดีย หนังสือคฤณกณนั้นตามที่เคยเห็นศิลาจารึก
เห็นใช้เขียนแต่ภาษามคธภาษาดั้งเดิมและภาษาขอม
ไม่เคยพบจารึกอักษรคฤณกณเป็นภาษาไทยเลย แต่บางที
จะเขียนภาษาไทยอย่างหนังสือขอมเขียนแปลร้อยได้ ใน
ครั้งนั้นแล้ว เข้าใจว่ากฎหมายไทยที่คงชนเมืองกรุงสุโขทัย
เป็นราชธานี ตอนก่อน พ.ศ. ๑๘๒๖ เห็นจะต้องให้แปล
กลับเป็นภาษาขอมหรือภาษาดั้งเดิม หรือบางทีจะมี
วิธีเขียนภาษาไทยด้วยตัวหนังสือคฤณกณแปลร้อยได้ แต่
การจดลงเป็นหนังสือ (๑) ไม่ว่าในภาษาใด คงเป็น

(๑) เมื่อไม่ชำนาญนักในฉบับ พันทังงานกรมทางพบ
ศิลาจารึกอักษรไทยที่เมืองสุโขทัยแผ่น ๑ นำมาส่งราช
บัณฑิตยสภา ตรวจได้ความว่าเป็นกฎหมายลักษณะโจร
พระเจ้าเอกไทยราชโอรสซึ่งรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหง
มหาราช ให้จารึกไว้เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๗ ราชบัณฑิตย
สภากำหนดตรวจพิเคราะห์ว่า การตั้งกฎหมายในสมัยนั้น
จะใช้จารึกศิลาปักโฆษณาหรืออย่างไร ยังไม่ยุติความ
เห็นลงเป็นแน่

หน้าทพราหมณ์ เพราะผู้รู้หนังสือและเจ้าตำหรับกฎหมาย
 ในเวลานั้นมีอยู่แต่ในพวกพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้พราหมณ์
 จึงเป็นเจ้าหน้าที่สำคัญในการรักษากฎหมายมาแต่โบราณ
 แม้จะดันทำเนียบคดีดินาพลเรือนในกฎหมายที่ปรากฏอยู่
 ทุกวันนี้ ก็จะได้เห็นว่าตำแหน่งลูกขุนณศาลหลวงที่สูง
 คึกคักชื่อเป็นพราหมณ์ทั้งนั้น สมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์
 ที่มีพระนามจารึกไว้ว่าพ่อขุนรามคำแหง หรือที่เรียกใน
 หนังสืออื่นมีหนังสือชินกาลมาลินีเป็นต้นว่า พระยาราม
 ราชเป็นผู้คิดหนังสือไทยขึ้น เมื่อบรมเม จุลศักราช ๖๔๕
 มหาศักราช ๑๒๐๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๖ (ตัวอย่าง
 หนังสือไทยของสมเด็จพระร่วงเจ้า จารึกหลักศิลาตั้งอยู่
 ในหอพระสมุดวชิรญาณทุกวันนี้) เมื่อมีหนังสือไทย
 ขึ้นแล้ว กฎหมายก็ตั้งขึ้นต่อมา หรือกฎหมายเก่าที่มี
 อยู่แล้ว จึงได้เริ่มจัดลงและรักษามาในหนังสือไทย แต่
 ความรู้หนังสือไทยแพร่หลายเร็วมาก ขอนมพยานเห็นได้
 ด้วยศิลาจารึกภาษาไทยรุ่นเก่า ใช้ตัวหนังสือไทยตามแบบ
 ของพระเจ้าขุนรามคำแหงทั่วทุกเมืองในอาณาจักรล้านนา

ไทย ต่อดัดขึ้นไปจนกรุงศรีวัดคนหาคนหุด เพราะความ
ต้องการหนังสือสำหรับ เขียนภาษาไทย มีอยู่ ด้วย กันทุก
ประเทศที่ชาติไทยได้เป็นใหญ่ เมื่อเกิดแบบตัวหนังสือ
มชน ทุกประเทศก็ยอมรับใช้หนังสือนั้นโดยเห็นประโยชน์
มีต้องมีผู้ใดบังคับบัญชา

ขณะเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ด้ร่างกรุงศรีอยุธยา
แม่หนังสือไทยพิมพ์ขึ้นได้เพียง ๒๗ ปี ก็เชื่อได้ว่าคงจะได้
ใช้ตลอดมาจนถึงเมืองอุทองแล้ว บรรดากฎหมายที่
ตั้งขึ้นตั้งแต่ร่างกรุงศรีอยุธยามา เข้าใจว่า เขียนเป็น
หนังสือไทยทั้งนั้น แต่แปลดอยู่หน่อยที่ข้าพเจ้ายังได้พบ
พระราชกฤษฎีกา เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
และแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ฐ มีที่เมืองพัทลุง เขียน
แผ่นดินดัดคำในกระดาม ยังใช้อักษรและภาษาเขมรหลาย
ฉบับ จะเป็นด้วยเหตุใด ข้าพเจ้ายังคิดไม่เห็นจนทุกวันนี้
ได้ให้คนหนังสือนั้นไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ ผู้ใดจะ
ตรวจดูก็ได้

วิธีตั้งกฎหมาย

กฎหมายครึ่งกรุงศรีอยุธยาที่เราจะรู้ได้ในเวลานี้ อยู่ในกฎหมายพิมพ์ ๒ เดิม ซึ่งต้นฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ชำระเรียบเรียงไว้ เมื่อปีชวด จุลศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ และหมอบรัดเล ได้พิมพ์จำหน่ายในครั้งแรก เมื่อปีระกา จุลศักราช ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังมีกฎหมายครึ่งกรุงเก่าที่ไม่ได้พบหรือไม่เอาเข้าเรื่องเมื่อชำระกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ อยู่อีกบ้าง หอพระสมุดได้ไว้สัก ๒-๓ เดิม ลักษณะทำกฎหมายแต่โบราณมา คงจะเป็นเช่น ๆ ดังนี้คือ

ชั้นที่ ๑ เมื่อแรกตั้งกฎหมาย ตั้งด้วยประกาศพระราชกฤษฎีกาบอกวันคืนเหตุผลและพระราชนิยม อย่างพระราชกฤษฎีกาที่ยังแต่เห็นได้ในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์ เหล่านี้ล้วนเป็นพระราชกฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

ชั้นที่ ๒ เมื่อพระราชกฤษฎีกามีมาก ๆ เข้า จะล้นบ้นยาก จึงคัดทอนพระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจ

ความ เป็นย่ออย่างกลาง ดังจะเห็นได้ ในกฎหมาย
๓๖ ข้อ และกฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

ชั้นที่ ๓ เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายแก้ไขให้สอดคล้องแก่
สภาพการให้กันได้ โดยง่าย นาน ๆ จึงมีการชำระ
กฎหมายครั้ง ๑ อย่างเราเรียกทุกวันนี้ว่า ทำประมวล
กฎหมาย คือรวบรวมกฎหมายแก้ไขจัดเป็นหมวด ๆ ตาม
ลักษณะความ ศักดิ์เหตุผลอันเป็นที่กฎหมายออกโดย
คงไว้แต่ใจความซึ่งเป็นพระราชนิยม เรื่องเข้าลำดับเป็น
มาตรา ๆ ในลักษณะนั้น ๆ

วิธีชำระกฎหมายดังกล่าวมานี้ สำหรับทำแต่กฎหมาย
แก้ไขที่ค้างมานาน ๆ แล้ว แต่กฎหมายที่ออกใหม่ ก็ยังคง
ออกอย่างพระราชกฤษฎีกาตามเดิม ทำอย่างนี้เป็นวิธี
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในครั้งหลังที่สุดการชำระกฏ-
หมาย ได้ทำเมื่อรัชกาลที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๓๔๗
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวลา
นั้นหนังสือกฎหมายครั้งกรุงเก่า คงจะเป็นอันตรายหาย
สูญไปเสียเมื่อเสียกรุง ฯ เป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรวบรวมค้นหาได้เท่าใดก็
เอามาเรียบเรียงตรวจแก้คัดทอนทำเป็นกฎหมายฉบับ
หลวงชั้นใหม่ คือฉบับพิมพ์เป็น ๒ เล่มนั้น มีกฎหมาย
ชั้นกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ในนั้น ๔ ลักษณะ คือ (๑) พระ
พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมายพระสงฆ์ (๓) พระราช
กำหนดใหม่ ๓ ลักษณะนี้ตั้งในรัชกาลที่ ๑ กับ (๔) ลักษณะ
โจร ๕ เล่ม ตั้งในรัชกาลที่ ๓ รวมเข้าเมื่อพิมพ์ ด้วย
เหตุดังกล่าวมานี้กฎหมาย ๒ เล่มพิมพ์นั้น เชื่อได้ว่า คง
ตามรูปกฎหมายครั้งกรุงเก่า และเป็นบทกฎหมายที่ใช้
อยู่ในครั้งกรุงเก่าเป็นอันมาก จะเห็นได้ว่ากฎหมายตอน
ปลายกรุงเก่า ที่ได้คัดความเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
บรมโกศไว้ แต่ยังไม่ทันแยกเข้าลักษณะตามประมวลก็มี
คือกฎหมาย ๓๖ ข้อ และมีกฎหมายที่ยังเป็นพระราชกฤษฎีกา
ยังไม่ได้คัดความทีเดียว อยู่ในพระราชกำหนดเก่า
อีกหลายฉบับ

ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย

วันที่ใช้ในกฎหมายครั้งกรุงเก่า นั้นนับรอบปีตาม
นักษัตร คือ ชวด ฉลู เป็นต้น รู้ได้แน่ๆ ใช้มาแต่

ครั้งสุโขทัยแล้ว ด้วยมีปรากฏในศิลาจารึกตั้งแต่ครั้ง
 พระเจ้าขุนรามคำแหง วิจารณ์ปดवार คือ วันอาทิตย์
 วันจันทร์เป็นต้น และนับเดือนตามจันทรคติ ก็ใช้มาแต่
 ครั้งกรุงสุโขทัย ด้วยปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่
 ศักราชครั้งสุโขทัยใช้มหาศักราช ถึงศิลาจารึกในสมัยกรุง
 ศรีอยุธยาขึ้นต้น เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
 ก็ใช้มหาศักราช แต่ศักราชที่ปรากฏอยู่ในบานแผ่นก
 กุหมายดใช้ศักราชหลายอย่างปะปนกัน แผ่นดินสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีที่ ๑ ใช้พุทธศักราช รัชกาลต่อ ๆ มาใช้
 พุทธศักราชบ้าง มหาศักราชบ้าง จุลศักราชบ้าง และยังมี
 ศักราชอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังทราบไม่ได้ว่าศักราชอะไร
 โห้เรียกว่าศักราชสุพามณ แต่สืบเอาเรื่องเอาเกณฑ์จาก
 โห้ยังไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเรียกไว้ว่า “ศักราชกุหมาย”
 ศักราชทั้ง ๕ อย่างนี้จะตอบในหนังสือกุหมายให้ได้ความ
 ว่าแผ่นดินไหนใช้ศักราชอะไรไม่ได้ ด้วยบานแผ่นก
 กุหมายในแผ่นดินเดียวกันใช้ศักราชต่างกันก็มี ข้าพเจ้า
 เข้าใจว่า ที่ศักราชในบานแผ่นกุหมายสืบต้นกันไม่

จะเป็นเพราะเมื่อเวลาชำระหรือคิดเขียนหนังสือกฎหมายใน
ชั้นหลัง ๆ ผู้คัดลอกจะให้เข้าใจง่าย เลยคิดคำนวณ
บวกทอนศักราชซึ่งผิดกันกับอย่างที่ใช้อยู่ในเวลานั้นเปลี่ยน
ให้เป็นอย่างเดียวกัน จับผิดได้กับนักศรัทธาที่ควรเป็นคู่ ดง
ศักราชและศักราชเป็นคัมมียู่หลายแห่ง ยิ่งเมื่อสมเด็จพระเจ้า
ปราสาททองลบศักราชเอาบุญเป็นลัทธิศักราช ก็ทำให้
ศักราชเคลื่อนไป ๒ ปี ศักราชที่ใช้ในบานแผนกกฎหมาย
ทั้ง ๔ อย่างตอบได้ดังนี้ คือ (๑) พระพุทธศักราช
ในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์เลข ๑๑๘๒ ลบเป็นจุลศักราช
(๒) มหาศักราชในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์ ๕๕๘ ลบเป็น
จุลศักราช (๓) ศักราชกฎหมาย (ปรากฏในบานแผนก
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาท
ทอง และสมเด็จพระเจ้าบรมโกษา) ข้าพเจ้าได้ต้องลบ
ดูน้อยกว่ามหาศักราช ๓๐๐ ปีถ้วน) ลบด้วยเกณฑ์เลข
๒๕๘ เป็นจุลศักราช (๔) จุลศักราชเป็นศักราชที่ตงชน
ในเมืองพะม่าก่อน น่าจะพึงเอาเข้ามาใช้ในราชการเมื่อ
ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ตั้งแต่เกี่ยว
ข้องกับเมืองหงสาวดี.

บานแผนกในกฎหมายใช้พุทธศักราชและมหาศักราช
ลงมาจนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่นั้นมา
เป็นจุลศักราชเป็นพื้น.

กฎหมายกรุงเก่า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ตั้งเป็นอดีต
กรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็เป็นธรรมเนียมที่จะต้องตั้งแบบ
แผนพระราชประเพณี และพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับ
พระนคร กฎหมายที่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จะ
มีอะไรบ้าง รู้ไม่ได้หมดอยู่เอง แต่ตรวจดูตามบานแผนก
ในกฎหมาย ๒ เล่ม ได้ความว่ากฎหมายเหล่านี้ได้มีมา
แต่ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ คือ

ลักษณะพยาน ตั้งเมื่อรัชกาลไทศก พ.ศ. ๑๘๙๕
(จุลศักราช ๗๑๒)

ลักษณะอาญาหลวง กำหนดโทษ ๓๐ ต่อกัน ตั้งเมื่อ
ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๑๘๙๕ (จุลศักราช ๗๑๓)

ลักษณะรับฟ้อง ตั้งเมื่อบรมมหารัชมังคลาภิเษก พ.ศ. ๑๘๙๙
(จุลศักราช ๗๑๗)

ลักษณะดักฟ้า ตั้งเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุลศักราช ๗๑๗)

ลักษณะอาณาราชฐาน ตั้งเมื่อมีพระที่นั่ง พ.ศ. ๑๘๐๓
(จุลศักราช ๗๑๔)

ลักษณะโอรส ตั้งเมื่อมีบุญเอกศก พ.ศ. ๑๘๐๓
(จุลศักราช ๗๒๑)

ลักษณะเบ็ดเสร็จ ว่าด้วยที่ดิน ตั้งเมื่อมีบุญเอกศก
พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุลศักราช ๗๒๑)

ลักษณะผิวเมี่ยง ตั้งเมื่อมีขุดโทศก พ.ศ. ๑๘๐๕
(จุลศักราช ๗๒๒)

ลักษณะผิวเมี่ยงอีกตอน ๑ ตั้งเมื่อมีขุดโทศก พ.ศ. ๑๘๐๕
(จุลศักราช ๗๒๓)

ลักษณะโอรส ว่าด้วยสมโอรส ตั้งเมื่อมีเมี่ยงอิฐศก
พ.ศ. ๑๘๑๐ (จุลศักราช ๗๒๘)

กฎหมายรัชกาลอื่น ๆ ครึ่งกรุงเก่า ที่มีบานแผนก
และศักราชบอกไว้ ปรากฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เล่ม ดังนี้

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

กฎหมายลักษณะอาณัติ (อยู่ในลักษณะขบถ) ^{๕๕}
 ต่งเมื่อปีชวด จุฬศักราช ๘๘๖ (ตั้งตั้งว่าจะเป็นปีชวด
 จุฬศักราช ๘๕๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
 ด้วยกล่าวถึงศักดินาในกฎหมายนั้น)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำเนียบศักดินาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน ^{๕๕} ต่งเมื่อ
 ปีจอพุทธศักราช ๑๘๘๘ (จุฬศักราช ๘๑๖)

ทำเนียบศักดินาหัวเมือง ^{๕๕} ต่งเมื่อปีจอฉก พุทธศั
 กราช ๑๘๘๘ (จุฬศักราช ๘๑๖)

ลักษณะขบถ (อยู่ในลักษณะขบถ) ^{๕๕} ต่งเมื่อปีฉลู
 มหาศักราช ๑๓๗๓ จุฬศักราช ๘๑๘

เพิ่มเติมลักษณะอาชญาหลวง ไม่ปรากฏวัน

กฎหมายเตี้ยบรรดต่งเมื่อปีชวด จุฬศักราช ๘๒๐

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมื่อปีวอก พุทธศักราช ๑๘๕๖
 (จุฬศักราช ๘๗๕)

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ลักษณะพิกัด ตั้งเมื่อมะแม จุลศักราช ๙๙๗ (ที่
พระเทพราชาเลี้ยงเทียน เห็นจะเป็นเวลากำดั่งนิยมกัน
ด้วยเรื่องพิกัด เลี้ยงเทียนอยู่ในวิชัยพิกัดอย่าง ๑)

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง เมื่อปีระกา พุทธศั
กราช ๒๐๙๓ (จุลศักราช ๙๑๒)

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

พระราชกฤษฎีกาบำเหน็จศึก (อยู่ในลักษณะบท
ศึก) ตั้งเมื่อมะแมแดง จุลศักราช ๙๕๕.

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

พระธรรมนุกะหวางคำด ตั้งเมื่อชวด ศักราช
รพทนาย ๑๒๔๔ (จุลศักราช ๙๖๖)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิภคเกษณอายุ ตั้งเมื่อปีระกา จุลศักราช ๙๙๕

ลักษณะอุทธรณ์ ตั้งเมื่อปีพุทธ มหาศักราช ๑๕๕๕
(จุลศักราช ๙๙๗)

พระบรมมณูญตรากระทรวง ตั้งเมื่อปีพุทธปัตศก
มหาศักราช ๑๕๕๕ (จุลศักราช ๙๙๗)

ลักษณะทาส ตั้งเมื่อปีพุทธนพศก มหาศักราช ๑๕๕๗
(จุลศักราช ๙๙๙)

เพิ่มเติมลักษณะทาส เมื่อปีพุทธเบญจศก ศักราช
กฎหมาย ๑๒๖๓ (จุลศักราช ๑๐๐๕ ควรเป็นปีมะแม)

ในพระราชกำหนดเก่าบท ๓ ปีมะแมเบญจศก จุล-
ศักราช ๑๐๐๕

เพิ่มในลักษณะอาชญาหลวง ห้ามไม่ให้กตัญญูให้
ชาวต่างประเทศ เมื่อปีพุทธนพศก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๗
(จุลศักราช ๑๐๐๙)

ลักษณะภูหนี้ ตั้งเมื่อปีชวดตัมภุทธศก ศักราช
กฎหมาย ๑๒๖๘ (จุลศักราช ๑๐๑๐)

พระราชกำหนดเก่าบท ๑ ปีฉลูเอกศก จุลศักราช ๑๐๑๑
กฎหมาย ๓๖ ข้อบท ๑ ปีชวดโทศก จุลศักราช ๑๐๑๒

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
เพิ่มเติมลักษณะรั้วพัง เมื่อบุญตรัสก มหาคัก

ราช ๑๕๙๑ (จตุศักราช ๑๐๓๓)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๒ บท ระวังบี่มะโรงจตุศักราช
ราช ๑๐๒๖ จนปีเถาะ จตุศักราช ๑๐๔๙

พระราชกำหนดเก่า ๔ บท ระวังบี่จจ จตุศักราช
๑๐๓๒ จนปีเถาะ จตุศักราช ๑๐๓๔

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

มรดกดีฉวาท ว่าด้วยคดีดินบ้านหมี่ ตั้งเมื่อบชวด
จตุศักราช ๑๐๕๒

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อบท ๓ บั๊วอก จตุศักราช ๑๐๕๔
ลักษณะตุลาการ ตั้งเมื่อบชวด จตุศักราช ๑๐๕๘

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๘ บท ระวังบี่นญ จตุศักราช
ราช ๑๐๗๑ จนปีมะแม จตุศักราช ๑๐๘๙

เพิ่มเติมลักษณะตุลาการ เมื่อบั๊วอก จตุศักราช ๑๐๙๐

เพิ่มเติมมูลคดีวิวาท ว่าด้วยบันดัมรด ตั้งเมื่อปี
จุลศักราช ๑๐๙๓

พระราชกำหนดเก่า ๒๕ บท ระวังบัญญัติ จุลศั
กราช ๑๐๖๙ จนปีบัญชี จุลศักราช ๑๐๙๓

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

เพิ่มเติมมูลคดีวิวาท ว่าด้วยจำหน่ายเลข เมื่อปี
จุลศักราช ๑๐๙๕

ลักษณะวิวาท ตั้งเมื่อปีมะเส็งเอกศก ศักราช
กฎหมาย ๑๓๖๙ (จุลศักราช ๑๓๓๓)

เพิ่มเติมลักษณะทาส เมื่อปีบัญชีดับศก ศักราช
กฎหมาย (เข้าใจว่า ๑๓๗๕ จุลศักราช ๑๓๓๗)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๕ บท ระวังบัญญัติ จุลศั
กราช ๑๐๙๕ จนปีจอ จุลศักราช ๑๓๓๖

พระราชกำหนดเก่า ๒๖ บท ระวังบัญญัติ จุลศั
กราช ๑๓๓๙ จนปีชวด จุลศักราช ๑๓๖๐

ตำรวจกฎหมายครึ่งกรุงเก่าที่กล่าวมาน ตามที่ตรวจ
ดูเท่าที่รู้ได้ในกฎหมาย ๒ เด่ม ยังมีบานแผ่นบางแห่ง

ที่ศักราชและปีวิปาส์ ไม่แน่ใจว่าจะเป็นในแผ่นดินไหน
จึงไม่ได้เอามาตั้งไว้ ผู้อ่านตำราบนานควรสังเกตแต่เค้า
ความ ว่ากฎหมายกรุงเก่าที่ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้ตั้ง
ในแผ่นดินใด ๆ บ้าง แต่จะเข้าใจไปว่า แผ่นดิน
นั้นจะได้ตั้งแต่กฎหมายซึ่งกล่าวในตำราบนานเท่านั้นก็ดี
หรือกฎหมายลักษณะใดที่กล่าวไว้ในตำราบนาน ว่าตั้ง
ในแผ่นดินใดจะพึงมีแต่แผ่นดินนั้นก็ดี นั้นไม่ได้ เพราะ
กฎหมายที่เราได้เห็นพิมพ์ไว้ในกฎหมาย ๒ เล่ม เป็น
ของที่ได้ดัดทอนแก้ไข เรียบรวมโดยนามว่า “ชำระ”
มาหลายครั้งหลายคราว

วิธีจัดหมวดกฎหมายครั้งกรุงเก่า

ลักษณะจัดหมวดประมวลกฎหมายครั้งกรุงเก่า อย่าง
เห็นในกฎหมายฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม พิจารณาได้ตามรูป
กฎหมายและเนื้อความที่ปรากฏในหมวดพระธรรมคำสตร์
ทำให้เข้าใจว่า แต่เดิมประมวลกฎหมายไทยเห็นจะจัด
เป็นหมวดหมู่อย่างหนึ่ง แต่จะเป็นอย่างไร ไม่ได้ชัด อยู่
มาในกาลครั้ง ๑ น่าจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรม

ราชกิจ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดี
อยู่ ได้กฎหมายมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญ
เข้ามาในเมืองไทย และมีผู้มาแปลมนุธรรมศาสตร์จาก
ภาษารามัญออกเป็นภาษาไทย แต่จะแปลเมื่อใด ชื่อนี้
ถ้าจะคาดตามเรื่องในพระราชพงศาวดารก็น่าจะคิดว่า คง
จะแปลในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั่นเอง
หรือมีฉะนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ เพราะ
ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็เห็นจะไม่เวลา
แปล

ที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ของพระมนโธว หรือ มน น
เป็นต้นเค้าของกฎหมายในมัธยมประเทศ เป็นหนังสือ
คัมภีร์ใหญ่โตมาก ข้าพเจ้าได้สืบเรื่องราวเก่ามาจาก
รามัญประเทศว่า เดิมมอญได้มาเป็นภาษาดังดกฤต
มีพระภิกษุรูป ๓ มาแปลออกเป็นภาษามครที่เมืองรามัญ
(แล้วจึงมีผู้แปลออกเป็นภาษารามัญอีกที่ ๓) ข้าพเจ้า
ได้ให้สืบหาหนังสือพระธรรมศาสตร์รามัญ พึ่งได้มาไม่ช้านัก
เป็นหนังสือสั้นกว่าพระธรรมศาสตร์อินเดียเป็นอันมาก

มีภาษามคธซึ่งแต่มาติกากฎหมายนอกนั้นเป็นภาษารามัญ
 ได้ว่านพระเทวโลกแต่ยังเป็นหลวงโลกที่ปั้งซึ่งเป็นผู้รภาษารามัญ
 เปดออกดู ได้ความตามมาติกาอุตคตวิภาของ
 รามัญ ตรงกับพระธรรมคำสตร์มัธยมประเทศ และ
 คำนานที่กล่าวในพระธรรมคำสตร์รามัญ ถึงเรื่องพระเจ้า
 มหาสมมตราช ตรงกับในพระธรรมคำสตร์ของไทย แต่
 นอกจากนั้นไปคนละทางหมด ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระ
 ธรรมคำสตร์มัธยมประเทศซึ่งเป็นภาษาลังกฤต เป็น
 หนังสือในตำนานพราหมณ์ และเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่
 เมื่อพระเอามาแปลที่เมืองรามัญ จะเลือกแปลแต่บางแห่ง
 และแปลงเนื้อความที่แปลนั้นให้เป็นหนังสือฝ่ายพระพุทธ
 คำสตร์ด้วย ไทยเราได้พระธรรมคำสตร์มาจากมอญ
 ดังปรากฏอยู่ในคากำณมัตถการข้างต้น เห็นจะได้มาเมื่อ
 กฎหมายไทยเรามีเป็นแบบแผน และจัดเป็นหมวดหมู่อยู่
 อย่างอื่นแล้วมาจัดเอาเขามาติกาพระธรรมคำสตร์เมื่อที่
 หัดจึงเข้าไม่ได้สนิท ขอนี้จะแต่เห็นได้ถนัดในกฎหมาย
 แม้ดังเกิดแต่มาติกาอุตคต ๆ รามัญว่ามี ๑๘ เท้าธรรม

คำศัพท์ขมประเทศ แต่มีคนคิดในพระธรรมคำศัพท์
ไทยขยายออกไปเป็น ๒๙ เห็นผิดกันมากอยู่ดังนี้ จึงเข้าใจว่า
เมื่อจะจัดกฎหมายไทยให้เป็นหมวดตามพระธรรม
คำศัพท์ จะเอาเข้าไม่ได้ดังที่จึงทำอย่างขอไปที่ จะยก
ตัวอย่างมาไว้ให้ดูได้ ดังนี้

กาถาธรรมศาสตร์รามัญ

ตฤณ อัญญา ทูวิชา วุฑฺดา	มุตสาขปภเภทโต
มุตญจารธธา ตาชา	คิทินนาทอเนกธา
อิณ ชนั ดนุณิธานั	อัสกั ปริกัณกั
อธมมชนวิภาคั	ชนั ทตุวา ปจุณา คณเฑ
ภคิกัสส ปติโพโซ	พหุฆเณตฺถ สัมมุเข
ยั วจัน กเถควาน	ปจุณา ปุน กเถนุติ ตั
กัณติวา ปุน อิจฺจติ	วิกัณติวา วิวตฺตติ
ทวิปทา วา จตุปปทา	สพฺเพ มนุสฺสภคฺติกา
ปจฺจวิภคฺติวาจา	อณฺณ โทสปโรหิตั
ปรมาคั ชวร คจฺเณ	อิตฺถิปุริสฺวิภคฺเต
วิภคฺติ ชนเหตฺ	อภฺชวตฺตปรีภาโต

เอเต มูตา อฏฺฐารสํ อมุตตเถ ปกาสิตา
 เปตเป็นมุตคตฺ ๑๘ อย่าง ถือบกับพระธรรมคำสวด
 มัชฌิมประเทศ ของอาจารย์แมกสฺมุตเตอ ได้คำแปลดังนี้

๑ อธิณฺ ฌนํ หนี้สิน Non payment of debts.

๒ ดันฺนิธานํ ของฝาก Deposit and pledge.

๓ อสํกํ มิใช่ของตน Sale without
 ownership.

๔ ปริกฺกิตฺ หนี้ส่วน Concerns among part-
 ners.

๕ อมฺมวณฺณิกํ แบ่งสินไหมเป็นกรรม Partition of
 inheritance.

๖ ฌนํ ทตฺวา ปจฺจนา คณฺเห ให้สินแก่เขา แล้วกลับคืน
 เขาเถา Resumption
 of gift.

๗ ภตฺติสฺส ปติโพโห มิให้เงินค่าจ้าง Non payment
 of wages.

๘ พหุมนฺตํ ฌมฺมวเ
 ยํ วจฺนํ กเถตฺวาน
 ปจฺจนา ปนฺ กเถนฺติ ตํ } ไม่ทำตามสัญญา Non per-
 formance of agreement

- ๙ กิณิตฺวา ปุณฺณ อิจฺจนฺติ } ไขข้อแล้วคืนแล้ว Recission
of sale and
๑๐ วิกิณิตฺวา วิวตฺตติ } ขายแล้วอยากได้คืน purchase.
๑๑ ทวิปทา วา จตุปปทา } วิวาทเหตุสัญญาณกทรัพย์
of cattle and his servants.
๑๒ ปจฺจวิวกฺกตฺวาจา } แบ่งที่ดินเรือกสวนไร่นา Dispute
regarding boundaries
๑๓ อญฺณํ โทสฺสโรหิตํ ได้รับความทอน Defamation.
๑๔ ปรฆาตํ } ฆ่าฟันทอน Assault, robbery
and violence.
๑๕ ฆริ คจฺเณ } ดักทำชั่ว Theft and adultery.
๑๖ อิตฺถิปุริสฺสวีกเต } ดักษณผัวเมีย Duties of man
and wife.
๑๗ วิวกฺกตฺติ ชนเหตุ } ดักษณแบ่งดิน Partition of
inheritance.
๑๘ อกฺขชวตฺตปริภาโค } ดักษณเล่นการพนัน Gambling
and betting.

กาถาพระธรรมศาสตร์ไทย

แสดงมุตแห่งตุลาการ ๑๐ ประการ

อินทภาโส รมุมานุโย สักขิจ สักขิเนทโก

อนนพณณ ปรวิภาโส ปรวิภาณณจ เนทโก

อฏฐคาโห อฏฐกุโฏ ทนุโท โจทกเนทโก

อภขทสัธตถลเจว เอเต มุต ปกิตติคา

มุตคตี่แห่งตุลาการ ๑๐ ประการที่แปลได้ในกฎหมาย

เทียบด้วยกฎหมายกรุงเก่า เป็นต้น

๑ อินทภาโส อินทภาษ ได้แก้ลักษณะอินทภาษ

และลักษณะตุลาการ

๒ รมุมานุโย

พระธรรมนุญ ได้แก้พระ
ธรรมนุญ

๓ สักขี

พะยาน ได้แก้ลักษณะ

พะยาน

๔ สักขิเนทโก

คัตพะยาน เอาไว้ใน

ลักษณะรับฟ้อง

- ๕ อณุมณณํ ปฏิภาโส   แก่ต่างว่าต่าง   เอาไว้ใน
ลักษณะรับฟัง
- ๖ ปฏิภาณณจฺ เนทโก   ตัดจำนวน   เอาไว้ใน
ลักษณะรับฟัง
- ๗ อฏฐกาโห   รับฟัง   ได้แก่อักขณ
รับฟัง
- ๘ อฏฐกุโฏ   ประวิง   เอาไว้ในลักษณะ
รับฟัง
- ๙ ทณโท   พรหมทัณฑ์   เอาไว้ใน
กรรมศักดิ์
- ๓๐ โจทกเนทโก   คัดฟัง   เอาไว้ในลักษณะ
รับฟัง

คาถาแสดงมูลคดีวิวาท ๒๕ ประการ

อินณจฺ รณฺโณ ชนโจรหารํ	อธมฺมทนายชฺชวิภตุตฺถาคํ
ปรสฺสํ ทานํ คหณํ ปุเนว	ภติกกอกฺขปฺปฏิจารชฺชุตฺตา
ภณฺฑทณฺจฺ เกษฺยาวิกฺขาวหารํ	เชตฺตาทิธาวรณนาทิจํ
ทาสีจฺ ทาสํ ปหฺรณฺจฺ ชฺชุตฺตา	ชยมฺปตฺตีกสฺสํ วิปฺตฺติเกพา

ตั้งคามโทดำบีจ ราชทูไข ราชานส์กาพิวาทปคโต
 ปรมปัสโยหมี จ อตุตธาน อติยกาโร วิวิโซ ปเวส
 จานาวิติกกมมผลากเรน ปตุตาทิอาทาคมนา สเหว
 เหตุ ปฏิจจมมชการณ วา อคฺชาปนาย จ ธนปนิภา
 อาถพุนิกามี จ ภาณูทเทยย์ เต ตาวกาดักคณวิภาค
 ปจจุทธรนต์ ค วิวาทมุต เถกุนคัสาทิวิธาปี วุคฺตา
 ไปรากวีนว วรรณมสคฺเถติ

มุตคตวิวาท ๒๙ ประการที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบ
 ด้วยกฎหมายกรุงเก่าเป็นดังนี้

- ๑ อธิณฺ ชนํ กุหนฺ ได้แก่อักษรกุหน
- ๒ วรรณโย ธนโจรหาร นั้พระราชทรัพย์ เขาได้ใน
 ลักษณะอาชญาหลวง
- ๓ ชมมทนายชวิภคฺตภาค มรฎก ได้แก่อักษรมรฎก
- ๔ ปรสฺส ทานํ คหณํ ปุเนว ใหบ้น เขาได้ในลักษณะ
 เบ็ดเตล็ด
- ๕ ภาติกา จ้างวาน เขาได้ในลักษณะ
 เบ็ดเตล็ด

- ๖ อภิปญฺจารชุตฺตา เถนพนัน เอาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเสร็จ
- ๗ ภณฺฑญฺจ เกยุยวักยํ ชฺชชยา เอาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเสร็จ
- ๘ อวหารํ โจรกรรม ได้แก่ลักษณะโจร
- ๙ เขตฺตาทิชาณํ ที่นา เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
- ๑๐ อวรามวณาทิชาณํ ที่สวน เอาไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ
- ๑๑ ทาลิํ ทาลิํ ทาต ได้แก่ลักษณะทาต
- ๑๒ ปหฺรณฺจ ชฺชํดา ตบตีว่า ได้แก่ลักษณะวิวาท
- ๑๓ ชายมฺปติกสฺส วิปคฺติเกทา ผวเมยฺย ได้แก่ลักษณะผัวเมีย
- ๑๔ ลังคามโทถา ลังคราม ได้แก่ลักษณะอาชญา
คัก อยู่ในลักษณะขบถคัก
- ๑๕ ราชทฺฐโจ ชบถ ได้แก่ลักษณะขบถ อยู่ใน
ลักษณะขบถคัก
- ๑๖ ราชานํ ตระเมคฺคพระราชบัญญัติ ได้แก่
ลักษณะอาชญาหลวง
- ๑๗ ลุงฺกาทิวาทปคฺโต ขากรชนอนตถาค เอาไว้ใน
ลักษณะอาชญาหลวง

- ๑๘ ปรมุขโยห ช่มเหล่งท่น ได้แก่อักษรอาษ
ณาราชวร
- ๑๙ อิตยกาโร ที่กระหนาบคาบเกี่ยว เอาไว้ใน
อักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๐ จานาวิติกกมพลากร บุกรุก เอาไว้ในอักษรอาษ
ณาราชวร
- ๒๑ ปุคตาพิอาทาคมนา ด่เหว ดักพา ได้แก่อักษรดักพา
- ๒๒ เหตุ ปฏิจุจ อธิกรณิ ด่าเหตุ เอาไว้ในอักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๓ อคฺชาปนายู เกษียนชายู ได้แก่มศกัถ์
- ๒๔ ธนูปนิภูชา ผากทรัพย์ เอาไว้ในอักษร
เบ็ดเตล็ด
- ๒๕ อาถพุนิกา กระทำกฤตยาคม เอาไว้ใน
อักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๖ ภาณูทเทยฺย เช่า เอาไว้ในอักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๗ ตาวกาถิกิ ย้ม เอาไว้ในอักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๘ คณิกภาคิ บันหมุ่ชา ให้แก่มูลคคฺฉวาท
- ๒๙ ปจุจทรรนุคิ อุตฺทรรณิ ได้แก่อักษรอุตฺทรรณิ

กฎหมายกรุงเก่าอยู่นอกมณฑลกัน มีพระบรมคำสด
เพราะเป็นคัมภีร์ ๑ กฎมณเฑียรบาล ๑

ที่หนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศ
ราชทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ นำเข้า
ใจว่าจะจัดประมวลกฎหมายเข้ามณฑลธรรมศาสตร์อย่าง
ว่ามานี้เอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูลหาหรือสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับสั่งว่า
คาถาที่ปรากฏในกฎหมายไทย ตั้งแต่คำนำมีการจนพระ
บรมคำสด กฎหมายไทยฉบับใดก็ไม่เรียบเรียงคล้าย
กับคาถาคำนำมีการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ก็ขอจะ
สันนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคนเดียวกันได้ ดังนี้

ทางภาษาในหนังสือเป็นหลักสำหรับวินิจฉัยเขตและ
ประเภทที่แต่งหนังสืออยู่อย่าง ๑ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อ
ปรากฏว่ามีคาถาซึ่งแต่งครั้งสุโขทัย (คือคาถาคำนำมีการ
ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๑ และคาถาในพระ
บรมคำสดกฎหมายไทยอีกแห่ง ๑ เป็นจำนวนเดียวกัน
ถ้าเชื่อว่าคาถาไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็จะเชื่อ

ว่าคาถาพระธรรมคำสวดไทยแต่งครั้งสมเด็จพระเอกาทศ
 รัฐไม่ได้ตัวเอง เพราะห่างกันหลายร้อยปีนัก จะว่าได้
 พระธรรมคำสวดฉบับรามัญเข้ามาแต่ครั้งสุโขทัย แต่ง
 คาถาพระธรรมคำสวดไทยขึ้นคราว ๆ เดียวกัน จัดกฎ-
 หมายเข้าเป็นหมวดหมู่ตามพระธรรมคำสวดอย่างกล่าวมา
 แล้วแต่ครั้งสุโขทัย ส่วนข้างภาษาไทยในกฎหมาย ก็เห็น
 ได้ว่าโดยมาก เป็นของแต่งใหม่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา
 เป็นราชธานี เป็นข้อขัดข้องแก่การที่จะค้นอยู่ มี
 ทางที่จะค้นขึ้นฐานอีกอย่าง ๓ คือคาถาคำนมัสการเรื่อง
 ไตรภูมิพระร่วงนั้น ของเดิมภาษามคธจะไม่มี จะพึง
 มาแต่งขึ้นใหม่ในครั้งกรุงเก่า ถ้าเช่นนั้นความค้นขึ้นฐาน
 ที่ว่าพึงจัดกฎหมายเข้าหมวดพระธรรมคำสวด เมื่อใน
 แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศราชรัฐพอจะเป็นได้ การสอบ
 กฎหมายทางที่หนึ่งด้วยพงศาวดารจึงอธิบายมานี้ แสดง
 โดยอัตโนมัติของข้าพเจ้า อาจจะผิดจะพลาดได้ ถ้า
 ผิดพลาดไปข้าพเจ้าขอภัยแก่ท่านผู้อ่าน.

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
ถนนราชปิตุทนคร.

๕/๕/๗๓